

Gabelica, Mislav (2020).
Pravaštvo u Požeškoj županiji (1895. – 1914.).
Jastrebarsko: Naklada Slap, 232 str.

Knjiga Mislava Gabelice „Pravaštvo u Požeškoj županiji (1895. – 1914.)” dobrodošao je primjer sveobuhvatna tematskoga korpusa. Jasnim naslovom u definiranju postavljenoga cilja Gabelica čitatelja upućuje u svoje historiografsko područje već u samom „Uvodu”. Lišen povijesne ili osobne patetike, on u prvih pet rečenica svoje monografije donosi najjasniju, najjednostavniju, a opet sveobuhvatnu i misaono i koncepcijski dorečenu definiciju pravaštva kao političkoga pojma. U razradi ovoga dijela monografije Gabelica čitatelju približava pravaške političke programe i ideje državnosti i nezavisnosti, komparirajući najčešće spise i dokumente čiji su autori ili Ante Starčević ili Eugen Kvaternik. Tako uvodni dio obiluje citatima iz njihovih političkih nastupa ili dokumenata, no Gabelica iste djelomice reinterpreтира i stavlja u novi kontekst, mimo kuta gledanja pojedinih povjesničara koji su znanstvenu karijeru i opus izgradili upravo na tom povijesno-političkom fenomenu.

Gabelica donosi i opsežno tumačenje pravnih razmišljanja samoga Starčevića i sukus filozofije pravaške politike iznosi u sljedećim rečenicama: „Na osnovi navedenoga može se zaključiti da su Starčević i Kvaternik bezuvjetno težili ostvarenju pune hrvatske državnosti, no tu državnost nisu bezuvjetno htjeli ostvariti ni pod vladarima iz kuće Habsburg ni mimo njih, ni unutar okvira Monarhije ni mimo njega. Njihov odnos prema dinastiji i Monarhiji, odnosno ostalim zemljama pod habsburškom vlašću, u prvom je redu ovisio o tomu hoće li Habsburgovci vratiti Hrvatima njihova ustavna, međunarodnim ugovorom zajamčena prava ili ne, kako bi Hrvati slobodnom voljom i bez odricanja od svoje državnosti stupili u zajednicu s drugim narodima Monarhije, na temelju novog međunarodnog ugovora. U tom kontekstu odredbe pravaškog programa iz 1894. godine, o okviru Monarhije kao prostoru rješenja hrvatskog pitanja i o zajedničkim poslovima Hrvatske s ostatkom Monarhije nisu bile novost u pravaškoj ideologiji, nego je novost bilo to što takvom programu kao alternativa nije ponuđen ustroj potpuno neovisne hrvatske države.”

Gabelica u prvome dijelu monografije najčešće komentira citate pravaških velikana i daje im dodatna pojašnjenja, pogotovo u slučaju njihove naročite kompleksnosti. Pri tom jasno izražava svoja shvaćanja o njihovoj onodobnoj koncepciji. Nadalje, u svojevrsnom dijalogu s povjesničarima i

filozofima također iznosi vlastite teze o Starčevićevim izvornim idejama i mislima. Često su Gabeličini stavovi prilično oprječni od onih znanstvenika koji su obrađivali razna pitanja pravaške ideologije, ali su argumentirani i jasni. On duboko promišlja pojam koji obrađuje i daje gotovo filozofsku analizu nacionalnoga pitanja prema Starčevićevim političkim uzusima, suštinski u sljedećoj rečenici: „Na temelju svega navedenog mogu zaključiti da Starčević hrvatsku naciju nije temeljio prvenstveno na vrijednostima hrvatskog državnog prava, nego prvenstveno na etničkom načelu, uvjerenju o postojanju biološkog kontinuiteta Hrvata njegovoga doba s Hrvatima iz VII. stoljeća, koji su osvojivši svoju prvobitnu stečevinu na jugoistoku Europe pohrvatili sve zatečene i kasnije pridošle narodne skupine, davši im svoj jezik, a djelomično i svoju krv.”

Nakon „općepravaškoga” uvodnoga dijela Gabelica jasno postavlja cilj svoje knjige, za koji kaže kako treba predstaviti pojedince, zaslužne za širenje pravaštva u Požeškoj županiji i odrediti mjesta koja su u danom geografskom okviru bila uporišta pravaštva. Uz to, Gabeličin je cilj rekonstruirati društveno-ekonomsku strukturu pristaša pojedinih pravaških političkih stranaka i istaknuti glavne prijepore između pristaša tih stranaka. Svoju temu kronološki omeđuje s početnom 1895. godinom, kada dolazi do prvoga većega raskola u dotad jedinstvenoj Stranci prava i krajnjom 1914., kada izbija Prvi svjetski rat, odnosno kada zamire politička aktivnost vođena u do tada standardiziranoj formi.

U redcima koji slijede pokazuje izvanrednu upućenost u opće prilike te vezano uz njih vrlo precizno lokalno kontekstualiziranje političkih, a posebice pravaških prilika. U pojašnjenjima je precizan i opisan, do razine da i potpuni laici pravaškoga/ih pitanja bez imalo predznanja, s lakoćom mogu pratiti sadržaj monografije te čak steći osnovni dojam o pravaštvu kao političkoj ideji.

Iako vrstan poznavatelj pravaške faktografije, Gabelica ne lišava monografiju općih pravila historiografske metodologije, pa nam tako u trećemu dijelu monografije donosi kratak povijesno-zemljopisni pregled Požeške županije, od njezina prvoga spomena u povijesnim izvorima do njemu aktualnoga datuma. Donosi prikaz demografske slike omeđenoga prostora, pripadajuće jedinice lokalne uprave i samouprave, precizan popis nacionalnoga udjela stanovništva prema izbornim kotarevima gdje stavlja svoj autorski naglasak na izbornu politiku kotara, a pri tom ne zaobilazi ni opću vjersku sliku pučanstva.

Poglavljem „Pojava pravaštva u Požeškoj županiji” uvodi nas u središte svoje teme, primjereno i gotovo školski odmjereno. Tu donosi pregled političkih prilika 1881. godine u kojima Stranka prava nije istaknula ni

jednoga kandidata u izbornim kotarima Požeške županije. Za sve nadolazeće izborne cikluse Gabelica donosi kvalitetan i iscrpan pregled izbornih rezultata, bilo lokalnih, bilo za zastupnike u hrvatskom Saboru.

Tako zaključuje da je u razdoblju od 1878. do 1887. pravaška opcija uspjela prodrijeti samo na bivše krajiško područje, dok je ostatak županije ostao u rukama vladine Narodne stranke. Ono što ističe kao karakteristično za isto razdoblje jest činjenica da su nositelji pravaške ideje velikim dijelom bili katolički svećenici s područja Zagrebačke nadbiskupije. U praktičnom je smislu to značilo da se pravaštvo moglo širiti i bez institucionalne podrške. Obradom teme na ovakav način, iako su u pitanju lokalne političke prilike, Gabelica donosi značajne podatke i zaključke koji su važni za stvaranje cjelovite slike o pravaškom političkom djelovanju.

Poglavlje „Pravaštvo u Požeškoj županiji do pravaškog raskola (1895.)” važno je zbog temeljnoga autorova prikaza realpolitike, koji u svojoj osnovi predstavlja nositelje lokalne ekonomije i imatelje kapitala. Tako Gabelica objašnjava potporu određenih gospodarskih subjekata te s time zaokružuje ideju o stranačkom političkom djelovanju, potpomognuto određenim nositeljima ideja, kapitala te u konačnici i koristi u zamjenu za uložena sredstva. U tom smislu, Gabelica je pokazao i svoje veliko znanje o lokalnoj gospodarskoj povijesti, koju se često nastoji prikazati odvojenu od političke povijesti, iako su one u permanentnoj simbiozi. Tako i objašnjava u monografiji kako je, primjerice, karakteristika brodskoga pravaštva da su uz njega pristajali svi slojevi brodskoga društva, od sitnih obrtnika do bogatih veletrgovaca i industrijalaca te Židova. Osoba koju zasebno ističe kao pojedinca koji će biti važan za razvoj kršćansko-socijalnoga radničkoga pokreta u Hrvatskoj je Stjepan Zagorac.

Cjelina „Pravaštvo u Požeškoj županiji u prvim godinama nakon raskola” kronološki prati bujanje pravaškoga pokreta na lokalnoj sceni, opisujući to razdoblje kao svojevrсни vrhunac pravaških opcija, primjerice na brodskom području. Ni tu Gabelica ne zaboravlja istaknuti kako su lokalni pravaši bili povezani i poslovnim vezama. Velik je broj povijesno pravaški važnih pojedinaca koje ovdje ističe, ali sada uz njihovo jasno povezivanje koje je onda utjecalo i na lokalnu i nacionalnu politiku. Tako, primjerice, objašnjava poveznicu između Grge Tuškana i Stjepana Zagorca. U tom kontekstu objasniti će i transformaciju frankovačkoga Hrvatskoga radničkoga kluba u Hrvatsku radničku stranku, kao i Radničkoga kuba Stranke prava u Neodvisnu radničku organizaciju hrvatskoga samostalnoga radništva. Uz to, daje objašnjenje kako u uvjetima slabe industrijalizacije nositelji radničkoga pokreta u Banskoj Hrvatskoj nisu bili industrijski radnici, nego mali obrtnici i obrtnički radnici. Stoga, pristaše domovinaške radničke organizacije

djeluju unutar obrtničko-radničkih organizacija, koje su bile strukovnoga, nestranačkoga tipa i gdje su pravaški obrtnici i obrtnički radnici djelovali zajedno sa socijaldemokratskim radništvom.

Gabelica zaključuje da na samom koncu XIX. st. većina brodske inteligencije i brodske kotara podupire Neodvisnu narodnu stranku. Donosi analizu za svaki pojedinačni kotar Županije i pri tom se koristi obimnom i relevantnom literaturom, tiskovinama te arhivskim izvorima.

Predstavlja i specifičnu situaciju pakračkoga područja gdje je separacija Srba u posebne kulturne i gospodarske institucije bila najveća, pa su i otvoreni sukobi između Hrvata i Srba bili zamjetni. Objašnjava i nacionalnu strukturu toga područja, ali i izbornu politiku koja je bila nerazmjerna s demografsko-nacionalnom slikom. Cijelo poglavlje obiluje iscrpnim biografijama javnih ličnosti u što je uloženo puno truda, izučavanja lokalne povijesti i predmetnoga kontekstualiziranja.

U poglavlje „Pravaštvo u Požeškoj županiji početkom 20. stoljeća (do odstupa bana Khuen-Hedervaryja 1903.)” Gabelica nas uvodi gotovo dramatičnom rečenicom o izglednom krahu pravaštva s obzirom na Khuenovo vladanje, objašnjavajući kako se globalna politička scena prelijevala na lokalne prilike. Narodni pokret 1903. kao odgovor na ovu političku krizu autor prikazuje u poglavlju „Pravaštvo u Požeškoj županiji za vrijeme Skupštinskog pokreta (1903.)”. Ono što primjećuje je činjenica da u raznim dijelovima Banske Hrvatske postoje istoznačni procesi na lokalnu. U skladu s tim zaključuje kako su demonstracije organizirane u sklopu ovoga pokreta prvenstveno pravaške.

Najveća uokvirena cjelina „Pravaštvo u Požeškoj županiji do početka Prvog svjetskog rata” određenu pozornost poklanja i pitanju organiziranoga radništva i njihovu tadašnjemu prisnomu odnosu s pravaškim strujama, što se manifestiralo mnogim političkim suradnjama na lokalnim razinama. Osim konkretnih političkih akata, Gabelica se ne libi prikazati i surovost političkoga života s početka XX. st. te nam daje uvid u neke konkretne osobne i poslovne probleme pojedinaca, izazvane njihovim aktivnim političkim djelovanjem. Ono što je u ovom poglavlju također iznimno vrijedno jest pregled lokalnoga tiskarstva, uz pojašnjenje struktura izdavača, urednika i slično. Dakle, Gabelica donosi i prikaz lokalnih političkih intriga, no kroz njih predstavlja cjelokupnu sliku pojedinoga grada/kotara, a što nas opet upućuje u dugu demokratsku tradiciju središnje Hrvatske. Stoga treba zaključiti kako je ovo djelo nezaobilazan prilog lokalnoj povijesti širega požeškoga kraja s kraja XIX. i početka XX. stoljeća. Okvir s kojim kronološki završava vlastite izborne interpretacije odnosi se na 1913. godinu, s posljednjim saborskim izborima prije raspada Monarhije. Zanimljiva je i

autorova analiza izbornih rezultata lokalnih izbora i onih za Hrvatski sabor, gdje je politička slika često vrlo oprječna i ovisi o globalnim, odnosno trenutnim lokalnim kretanjima.

Zadnju cjelinu čini jasan i jezgrovit „Zaključak” koji sumira podatke iznesene u prethodnim cjelinama, objašnjavajući posebice krizu unutar pravaškoga političkoga korpusa. Na temelju izučavanja obimnoga arhivskoga gradiva, uz komparaciju s nizom statističkih podataka, iznosi stav kako su saborski izbori 1906. godine vrhunac popularnosti Hrvatske stranke prava u Požeškoj županiji, kada je ta stranka osvojila pet od osam izbornih kotareva spomenute županije.

Vlatka Vukelić